

П. РАБІНОВИЧ

*професор кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені І. Франка, доктор юридичних наук,
академік НАПрН України*

Б. РАГУШНА

*старший викладач кафедри цивільного права
та процесу Львівської комерційної академії,
кандидат юридичних наук*

УДК 340.12:341.231.14:347.9(477)

Загальнотеоретичні проблеми права на належне доказування в українському судочинстві (у світлі практики Страсбурзького суду)

Статтю присвячено дослідженню належного встановлення фактичних обставин справи в судовому правозастосуванні України та стану відповідності цього процесу вимогам Європейського суду з прав людини. Визначено перспективні напрями вдосконалення вітчизняного процесуального законодавства в частині судового доказування відповідно до європейських стандартів.

Ключові слова: належне судове доказування, змагальний судовий процес, рівність сторін, придатність доказів, мотивованість судового рішення.

Вступні зауваги. З огляду на інтенсифікацію євроінтеграційних процесів в Україні ще більше актуалізується необхідність врахування положень

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція) у судовому правозастосуванні України. Одним із напра-

мів його реформування має бути процесуальне доказування, належне здійснення якого є важливою гарантією права на справедливий судовий розгляд, закріпленого п. 1 ст. 6 Конвенції.

Дослідженню проблем встановлення фактичних обставин справи, яке здійснюється завдяки судовому доказуванню, в різний час були присвячені праці не тільки представників галузевих процесуально-юридичних наук (В. Гмирка, Ю. Грошевого, В. Комарова, В. Нора та ін.), а й фахівців загальнотеоретичної юриспруденції. Серед останніх можна назвати, зокрема, П. Недбайла, С. Алексєєва, П. Рабіновича, А. Павлушину, Д. Бочарова.

Разом з тим виклики сьогодення вимагають при дослідженні питань судового доказування враховувати позицію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд), відображену в його численних прецедентах як щодо України, так і інших країн. Адже на сьогодні завдяки практиці Суду сформувався певні вимоги до належного судового доказування, дотримання яких саме і забезпечує справедливість судового розгляду і, відповідно, судового рішення.

З погляду ЄСПЛ, належність встановлення фактичних обставин судової справи має забезпечуватись виконанням таких основних вимог:

- впровадження змагальної моделі судового процесу;
- рівність процесуальних можливостей сторін у доказуванні;
- придатність доказів, на підставі яких суд ухвалює рішення;
- мотивованість судового рішення [1, с. 11].

Розглянемо кожну з них детально стосовно різних видів вітчизняного судочинства.

Модель сучасного українського судового процесу. Модель судового процесу відображає, взагалі кажучи, уявлення суспільства про справедливе судочинство на певному історичному етапі суспільного розвитку [1, с. 7]. З погляду ЄСПЛ, змагальна модель судового процесу є важливою вимогою до здійснення належного доказування в контексті дотримання права на справедливий судовий розгляд. На його думку, «змагальність – це принципова можливість для сторін (як у кримінальній, так і у цивільній справі) бути поінформованими про всі наявні докази чи зафіксовані зауваження і мати можливість їх коментувати, подавати будь-які зауваження, а обов'язок суду – їх розглянути» [2, с. 118–130]. У такому процесі докази для підтвердження своїх аргументів повинні подавати лише сторони. Суд, за загальним правилом, не збирає доказів за власною ініціативою. Таке бачення змагальності знайшло відображення у низці рішень ЄСПЛ, у яких зазначено, що «право на змагальний судовий процес передбачає як для обвинувачення, так і для захисту можливість ознайомитись із доказами, наданими другою стороною» [3, с. 200]. Схожу позицію Суд висловив й у рішенні у справі «Салов проти України» [4].

Отже, домінантним для становлення судочинства змагального типу є, з погляду ЄСПЛ, чіткий розподіл доказових функцій між сторонами та судом.

Дотримання в українському судовому правозастосуванні вимоги Суду щодо розподілу доказових функцій

можливе за умови закріплення у судово-процесуальному законодавстві України необхідних доказових правомочностей сторін та суду, а також їх реального втілення у судовій практиці.

Як видається, означена вимога ЄСПЛ найкраще відображена у ЦПК України, адже у ч. 2 ст. 60 ЦПК України чітко зазначено, що докази подаються сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі. Як виняток, суд у цивільному процесі може витребувати докази (ст. 137 ЦПК України). Проте це є можливим лише за клопотанням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, якщо у них є складнощі в отриманні доказів. Призначення судом експертизи у цивільній справі позовного провадження також можливе лише за клопотанням осіб, які беруть участь у справі (ст. 145 ЦПК України).

Значні позитивні зміни у питанні розподілу доказових функцій відбулися в Україні у кримінальному процесі у зв'язку з прийняттям нового КПК України. Відповідно до його положень, слідчий та прокурор позбавлені фактично монопольного права на збирання доказів, оскільки кожній із сторін кримінального провадження надаються рівні можливості в поданні доказів, отриманні допомоги суду у збиранні доказів за наявності труднощів їх отримання через слідчого суддю, а також у наданні зібраних доказів суду для доведення винності або невинуватості особи у вчиненні злочину. Суд не збирає доказів (ст. 93 КПК України), адже «у кожного із учасників судочинства не повинні бути присутні елементи непритаманної йому функції» [5, с. 188–194]. Висловлюються слушні міркування про те, що «ак-

тивне втручання суду в автономну сферу сторін здатне викликати непорозуміння між стороною і судом: суд користується такими аргументами, наводить які сторона з певних причин не хотіла» [6, с. 210]. Справді, «злиття в руках суду всіх функцій незаперечно надало б діяльності суду односторонній характер і перешкоджало б ефективному з'ясуванню всіх обставин справи, що було типовим для інквізиційної форми процесу» [7, с. 12]; адже «обов'язок збирати докази – прерогатива сторін» [8, с. 55]. Науковці слушно зазначають, що суд може бути наділений правом збирати докази, але це він має робити тільки за клопотанням сторін, якщо вони з поважних причин не можуть зробити цього самостійно [9, с. 55–61].

Зауважимо, що чинний КПК України містить виняток із правила щодо обмеження суду у праві збирати докази за власною ініціативою. Йдеться про ч. 2 ст. 332 цього Кодексу, відповідно до якого суд має право своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі, експерту або експертам незалежно від наявності клопотання, якщо: 1) суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності; 2) під час судового розгляду виникли підстави, передбачені ч. 2 ст. 509 КПК України.

На наш погляд, право судді збирати докази за власною ініціативою (що, як виняток, надане п. 1 ч. 2 ст. 332 КПК) є виправданим і загалом не применшує змагальності кримінального процесу. Адже в цьому випадку йдеться про призначення повторної експертизи для усунення суперечностей у висновках пер-

вісних експертиз, призначених саме за клопотанням сторін. За допомогою означеного права суд прагне досягти більшої достовірності доказів, отриманих за ініціативою сторін. Крім цього, видається виправданим обов'язок суду призначати психіатричну експертизу у разі, якщо під час кримінального провадження будуть встановлені такі обставини, які дають підстави вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному або обмежено осудному стані або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними (ч. 2 ст. 509 КПК України). У цьому випадку факт наявності чи відсутності психічної хвороби є суттєвим для призначення кримінального покарання; тому він має бути обов'язково встановлений судом задля ухвалення справедливого рішення у справі.

Значний відступ від змагальності в частині розподілу доказових функцій існує, на наш погляд, в адміністративному процесі, оскільки відповідно до ст. 11 КАС України змагальність сторін має поєднуватись з принципом офіційного з'ясування всіх обставин у справі. Висловлюються думки про те, що «принцип офіційного з'ясування всіх обставин відображає засади публічності адміністративного судочинства» [10, с. 322–330], а тому суд має вживати передбачених законом заходів для з'ясування всіх обставин у справі, зокрема щодо виявлення та витребування доказів за власною ініціативою. Суд повинен запропонувати особам, які бе-

руть участь у справі, подати докази або з власної ініціативи витребувати докази, яких, на думку суду, не вистачає (ст. 11 КАС України). На наш погляд, вищеозначена ситуація в адміністративному процесі суперечить уявленням ЄСПЛ про змагальний процес. Незважаючи на специфіку завдання адміністративного судочинства, яким є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій, видається, що суд за жодних обставин не повинен функціонально займати місце будь-якої зі сторін у процесі та збирати докази на її користь за власною ініціативою. Аналогічно варто оцінити ситуацію й у господарському процесі України, в якому, відповідно до ст. 41 ГПК України, суд має право призначати експертизу у справі за власною ініціативою.

Господарсько-судова практика України також відображає факти недотримання вимоги ЄСПЛ про розподіл доказових функцій. Так, Верховний Суд України у своїй постанові від 30 березня 2010 р. зазначив про те, що «у випадку, коли господарський суд дійшов висновку про недостатність доказів, то він вправі витребувати оригінал або належним чином засвідчену копію чи належним чином засвідчену його частину, яка має значення для вирішення спору» [11, с. 9–11]. Аналогічні міркування висловлює і Вищий господарський суд України [12, с. 338–347].

На наш погляд, наведене свідчить про нерівномірність становлення в Україні моделі змагального судочинства у різних видах процесу. Той факт, що у господарському та адміністративному процесі суд має право збирати докази за власною ініціативою, робить ці види процесів, так би мовити, менш «змагальними» порівняно з цивільним та кримінальним судочинством.

Рівність процесуальних можливостей сторін у доказуванні. У процесуальній літературі слушно зазначається про те, що «справедливості не можна досягнути там, де обвинувачення і захист перебувають в нерівному становищі» [13, с. 20]. Тому іншою важливою вимогою до належного доказування, на думку ЄСПЛ, є рівність доказових можливостей сторін у судовому процесі. З погляду Суду, така рівність сторін є окремим принципом, який (разом з іншим основоположним принципом змагальності) є складовим елементом більш широкого поняття справедливого судового розгляду [14, с. 391].

Рівність доказових можливостей сторін ЄСПЛ розуміє як зрівноважену (причому не завжди абсолютно рівну) можливість сторін подати та ознайомитись із доказами, надати усне пояснення у справі, брати участь в обговоренні та дослідженні доказів та висловити щодо цього свою оцінку [1, с. 7]. Показово, що ЄСПЛ не вимагає суто математичної рівності сторін під час доказування у процесі. Йдеться про те, що завдання законодавця полягає у створенні такої правової рівноваги між сторонами, щоб жодна з них, незалежно від своїх фактичних можливостей, не почувалася в конкретній справі менш «озброєною» ніж інша.

Таке уявлення про рівність вихідних умов у доказуванні відображено у низці рішень ЄСПЛ (наприклад, у справах «Константінеску проти Румунії» [15, с. 70–71] та «Буазін проти Франції» [16, с. 99]).

Зауважимо, що принцип рівності впливає на рівномірний розподіл не лише доказових прав, а й обов'язків, зокрема тягаря доказування. Так, Верховний Суд України вказав, що, виходячи з принципу процесуального рівноправ'я, кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається [17].

Позитивним є те, що українські суди починають звертати увагу на дотримання рівності та балансу процесуальних можливостей сторін у доказуванні. Зокрема, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України у своїй Постанові від 15 вересня 2009 р. вказала, що згідно з ч. 3 ст. 2 КАС у справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: 1) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи несправедливій дискримінації; 2) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія) [18, с. 20–21].

Принцип рівності правових можливостей сторін, на наш погляд, містить такі елементи: 1) нормативне закріплення доказових прав сторін судової справи, що зрівноважують змагання між ними; 2) надання сторони можливості

отримати правову допомогу, зокрема безоплатну, для ефективнішої реалізації нею своїх доказових прав [1, с. 8]. Практика ЄСПЛ рясніє випадками, коли Суд констатував порушення вимог п. 1 ст. 6 Конвенції саме через відсутність у сторони можливості скористатись безоплатною правовою допомогою. Щодо України, то Суд наголошує на системному характері проблеми стосовно надання правової допомоги. Зокрема, у пп. 87, 88 рішення у справі «Яременко проти України» ЄСПЛ зазначає про те, що «практика первісної кваліфікації злочину як менш тяжкого, який не вимагає обов'язкового юридичного представництва підозрюваного, визнається як така, що використовується фактично для позбавлення заявників належної юридичної допомоги з огляду на спосіб реалізації слідчим його дискреційних повноважень щодо кваліфікації злочину» [19, с. 442–443]. В інших справах щодо України Суд висловив схожі позиції (див. його рішення у справах «Леонід Лазаренко проти України» [20] та «Бортнік проти України» [21]).

Українське судочинство з точки зору надання стороні можливості отримати правову допомогу містить низку недоліків, основним з яких, є, на наш погляд, законодавче звуження кола осіб, які можуть бути захисниками у кримінальній справі. Це, безперечно, не слугує покращенню ефективності правової допомоги у кримінальному процесі, а отже, не сприяє досягненню рівності правових позицій сторін у доказуванні.

Інші види процесу за відсутності законодавчо гарантованої безоплатної правової допомоги не гарантують рівності процесуального «двобою» сторін,

що видається вагомою перешкодою для запровадження справжньої рівності сторін у доказуванні. Суттєве наближення до рівності сторін у цивільному, адміністративному та господарському процесі стане можливим тоді, коли повністю запрацює Закон України «Про безоплатну правову допомогу», відповідно до якого передбачена безоплатна вторинна правова допомога як вид державної гарантії створення рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя (ст. 13 Закону) [22].

Придатність доказів. З позиції ЄСПЛ важливою вимогою до доказування є належна якість доказів, якими суд обґрунтовує своє рішення. Стаття 6 Конвенції не встановлює якихось вимог до порядку оцінки доказів національним судом, а залишає вирішення цього питання «на поталу» національному законодавству і національним судам. Разом з тим у питаннях використання національними судами доказів ЄСПЛ застосовує широку палітру термінів на позначення якісних характеристик доказів, акцентуючи особливу увагу на їх належності [23, с. 123–133], тобто на змістовому логічному зв'язку між доказом та обставинами справи, а також на дотриманні належного процесуального порядку отримання, подання та дослідження доказів [14, с. 379], від чого залежить їх допустимість (рішення у справах: «Георгіос Папагеоргіу проти Греції», «Перна проти Італії» [13, с. 401–402], «Жуковський проти України» [24]). При цьому береться до уваги такий процесуальний порядок, який визначений національним законодавством.

В Україні на законодавчому рівні вимоги про належність та допустимість доказів є, як видається, загалом співзвучними позиціям ЄСПЛ, проте на практиці їх дотримують не завжди. Так, Верховний Суд України неодноразово наголошував на тому, що судам під час розгляду кожної справи потрібно брати до уваги лише допустимі докази [25; 17], а також зазначав, що при визначенні справедливості процесу загалом має братися до уваги якість доказів, зокрема те, чи не викликають обставини, за яких вони отримані, сумнівів у їхній надійності і точності [26, с. 14–17]. В іншому випадку Верховний Суд України скасував рішення Вищого адміністративного суду України з огляду на те, що цей суд порушив належний порядок дослідження доказів, а саме: всупереч вимогам ст. 220 КАС самостійно дослідив докази, встановив та визнав доведеними фактичні обставини щодо пропущення заявником строку для подання заяви про перегляд рішення за нововиявленими обставинами, які не були встановлені у скасованих судових рішеннях [27, с. 8–12].

Окремо зазначимо, що, незважаючи на особливості національного законодавства, ЄСПЛ з категоричною нетерпимістю висловлюється проти використання доказу, отриманого в результаті застосування тортур, жорстокості та приниження особи, оскільки «використання такого доказу викликає серйозні питання щодо справедливості розгляду, навіть якщо прийняття такого доказу не було вирішальним у засудженні підозрюваного» [28, с. 143–150]. Проте в деяких випадках Суд, навпаки, висловлюється проти автоматичного вилучення

належних і важливих матеріалів з-поміж доказів у зв'язку з порушеннями під час їх отримання [29, с. 22–23], вважаючи їх умовно допустимими. Зокрема, важливим для визнання доказу допустимим, навіть якщо він був отриманий з певними процесуальними порушеннями, є, з погляду Суду, встановлення того, що сторона мала змогу оспорити певний доказ (рішення у справі «Корнев і Карпенко проти України») [30].

На наш погляд, як узагальнююче відображення якісних характеристик доказів, вживаних Судом у своїй прецедентній практиці, можна використати терміно-поняття «придатність», оскільки значення слова «придатний» – той, який задовольняє певні вимоги, здатний робити, виконувати що-небудь [31]. Адже здатність доказів бути джерелом достовірної інформації у справі має важливе значення для правильного її вирішення. Вважаємо, що придатність доказів – це така їх властивість, котра полягає у здатності бути джерелом інформації про факти, які встановлює суд [1, с. 11]. Придатність доказу для встановлення обставин справи залежить від його логіко-змістової належності та формально-процедурної допустимості. Доказ має бути визнаний абсолютно непридатним, якщо він отриманий із застосуванням тортур, жорстокості або приниження особи.

Мотивованість судового рішення.

Для справедливого судового розгляду в контексті належного доказування непересічне значення має, з погляду ЄСПЛ, наявність у судовому рішенні достатніх підстав та аргументів, на основі яких воно було ухвалене. Підтвердження цього відображено у цілій

низці судових прецедентів ЄСПЛ. Так, у рішенні в справі «Руїс Торія проти Іспанії» від 9 грудня 1994 р. ЄСПЛ наголосив, що «у відповідності зі встановленим прецедентним правом, яке відображає принцип належного здійснення правосуддя, у рішеннях судів мають бути належним чином вказані підстави, за якими вони були ухвалені. Пункт 1 статті 6 ЄКПЛ зобов'язує судові інстанції вказувати мотивацію ухвалених ними рішень» [14, с. 420]. У рішенні в справі «Хірвісаарі проти Фінляндії» Суд констатував порушення ст. 6 (1) Конвенції через недостатність мотивованості [32, с. 57–59]. Також у рішенні у справі «Суоминен проти Фінляндії» він вказав на обов'язок національних судів навести підстави для своїх дій, виклавши мотиви цих рішень [33].

Аналогічну позицію ЄСПЛ підтвердив й у низці рішень щодо України («Бочан проти України», «Проніна проти України», «Богатова проти України») [3, с. 200].

Сучасні науковці не є одностайними в розумінні вимоги мотивованості. Однак домінують погляди про те, що мотивованість є самостійною вимогою, яку треба відрізнити від обґрунтованості судового рішення. Розмежовувати ці вимоги треба, виходячи з практичного значення мотивованості, яка полягає в необхідності акцентувати увагу суду на діях щодо мотивації рішення, на обов'язковості вказати у рішенні сукупність мотивів, які б показували, яку розумову, логіко-практичну діяльність здійснив суд при ухваленні рішення. Тому мотивованість – це вимога вказувати письмово в рішенні логічні висновки суду про факти і правовідносини

[34, с. 80]. На мотивованість як на самостійну вимогу до судового рішення (що існує разом із вимогами законності та обґрунтованості) однією з перших вказала М. А. Вікут. На її погляд, мотивованість не є тотожною вимозі обґрунтованості, оскільки остання означає, що висновки, яких дійшов суд, мають ґрунтуватися на доказах, а мотивованість означає наявність у судовому акті посилення на докази, оцінку доказів, тлумачення судом правової норми, що застосовується під час кваліфікації спірних правовідносин [35, с. 120–127].

Видається, що мотивованість судового акта пов'язана з питаннями викладення мотивів як результатів логіко-розумової діяльності, на підставі яких суд дійшов певних висновків. Мотиви є логічним містком між питаннями права і фактом та відображають особистісне бачення суддею обставин справи. Мотивованість рішення робить його зрозумілим і переконливим та допомагає здійснити і спростити перевірку правомірності рішення. Мотивоване рішення показує, що правосуддя здійснилося, оскільки «правосуддя повинне бути не лише здійснене, але має бути видно, що воно здійснилося» [36]. З огляду на це, поділяємо позицію, відповідно до якої мотивованість є самостійною вимогою до судового рішення. Водночас вважаємо, що мотивованість як окрема вимога до судового рішення може бути виокремлена лише логічно, а не в розумінні окремого блоку інформації, в якому йшлося б лише про мотиви і підстави ухваленого судом рішення.

Зауважимо, що українське процесуальне законодавство не виокремлює такої вимоги до судового рішення, як

мотивованість, а це, на наш погляд, є суттєвим недоліком, який має бути виправлений шляхом внесення відповідних змін до процесуальних кодексів України. Виняток становить лише чинний КПК, де у ст. 370 зазначено, що судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Вмотивованим є рішення, в якому наведені належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення (ч. 4 ст. 370 КПК).

Недосконалість процесуального законодавства в частині необхідності мотивування судових рішень відзеркалюється й у судовій практиці. До недоліків чи дефектів судової мотивації можна зарахувати ігнорування аргументів і доводів сторін. Зокрема, у рішенні «Нечипорук і Йонкало проти України» ЄСПЛ визнав, що реакція і суду першої інстанції, і Верховного Суду на аргументи заявника є вражаюче недостатньою та неадекватною. Ігноруючи конкретний, доречний і важливий аргумент заявника, національні суди не виконали своїх зобов'язань за п. 1 ст. 6 Конвенції [37]. Ігнорування доводів заявника на практиці може виявлятися у надмірній лаконічності судового рішення. Слід зазначити, що ЄСПЛ не вимагає, щоб у рішенні містився докладний звіт по кожному аргументу сторін. Суд неодноразово вказував на те, що обсяг мотивації судом рішення може змінюватись залежно від природи рішення та обставин справи [14, с. 420–421]. На думку ЄСПЛ, суд може не давати відповіді на простий аргумент сторін, але, вибираючи лаконічну відповідь, суд може дати підставу для неясності, через що ЄСПЛ зобов'язаний глибоко вивчити справу, щоб перекона-

тися в тому, що правила справедливого процесу не були порушені [14, с. 422].

Як не дивно, але якість рішення суду може також страждати від надмірної мотивованості. Із приводу цього Верховний Суд України вказав, що рішення не повинно містити зайвої деталізації, яка не має правового значення в конкретній справі [38]. Крім цього, на його думку, суд має право вийти за межі заявлених вимог (вирішити незаявлену вимогу, задовольнити вимогу позивача в більшому розмірі, ніж була заявлена) лише у випадках, прямо передбачених законом. Наприклад, суд має право вийти за межі заявлених вимог і з власної ініціативи вирішити питання про стягнення аліментів на дитину одночасно з позбавленням батьківських прав чи застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину [38].

Іншим суттєвим недоліком мотивації судового рішення може бути його незрозумілість. Із цього приводу ЄСПЛ неодноразово наголошував, що суди мають вказати з достатньою ясністю та зрозумілістю мотиви, на яких ґрунтуються їхні рішення [14, с. 420]. Верховний Суд України також зазначав, що рішення не повинно містити незрозумілих словосполучень та занадто довгих речень, через які викладення фактичних обставин важко сприймається [38].

Отже, проблемами реалізації мотивованості судових рішень в Україні є: 1) відсутність її законодавчого закріплення як самостійної вимоги до судового рішення майже в усіх процесуальних кодексах (крім КПК України); 2) наявність недоліків обсягу і змісту мотивованості в практичному правозастосуванні.

Остання проблема існує в таких формах: 1) повна відсутність мотивації через ігнорування аргументів і доводів сторін; 2) недостатня мотивованість; 3) надмірна мотивованість рішення; 4) незрозумілість судового рішення через низьку якість мовностилістичного викладу його мотивів [1, с. 12].

Деякі законопроектні висновки.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що стан дотримання Україною вимог ЄСПЛ до належного доказування на сьогодні є недостатній. Для покращення означеної ситуації пропонується:

– у господарському та адміністративному процесах позбавити суд права збирати докази за власною ініціативою;

– ст. 45 КПК України «Захисник» доповнити частиною другою такого змісту: «Захисниками також можуть

бути інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. У випадках і в порядку, передбачених цим Кодексом, як захисники допускаються близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники»;

– доповнити процесуальні кодекси України такими підставами для скасування рішення, як обґрунтування рішення непридатними доказами та неналежна мотивованість судового рішення;

– мотивованість як окрему вимогу до судового рішення закріпити у ст. 213 ЦПК, ст. 159 КАС та ст. 83 (1) ГПК.

Видається, що реалізація таких позицій сприятиме дотриманню вимог ЄСПЛ до належного доказування в судовому правозастосуванні України.

Список використаних джерел

1. Ратушна Б. П. Належне доказування в судовому правозастосуванні України в світлі практики Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Б. П. Ратушна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2014. – 16 с.
2. Трубникова Т. В. Право на справедливое судебное разбирательство: правовые позиции Европейского суда по правам человека и их реализация в уголовном процессе Российской Федерации / Т. В. Трубникова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та. – С. 118–130.
3. Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посіб. / Т. І. Дудаш. – К. : Алерта, 2013. – 368 с.
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Салов проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>.
5. Грицаєнко Л. Р. Змагальність, диспозитивність, рівність сторін – принципи кримінального процесу України / Л. Р. Грицаєнко // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 188–194.
6. Яблочков Т. М. Учебник русского гражданского судопроизводства / Т. М. Яблочков // Гражданский процесс : хрестоматия / под ред. М. К. Треушникова. – [Изд. 2, перераб. и доп.]. – М. : Городец, 2005. – 896 с.
7. Багдасаров Р. В. Принцип состязательности в уголовном процессе России и стран Европейского Союза / Р. В. Багдасаров. – М. : Юрлитинформ, 2008. – 216 с.
8. Панько Н. К. Деятельность адвоката-защитника по обеспечению состязательности / Н. К. Панько. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2000. – 146 с.
9. Горбачева Е. В. Функция защиты как необходимый элемент состязательного процесса / Е. В. Горбачева // Сибир. юрид. вестн. – 2003. – №4. – С. 55–61.
10. Кротюк О. Поняття та особливості принципу офіційного з'ясування всіх обставин справи в адміністративному судочинстві / О. Кротюк // Право України. – 2012. – № 6. – С. 322–330.

11. Судова практика. Рішення в господарських справах // Вісн. Верхов. Суду України. – 2011. – № 4. – С. 9–11.
12. Про деякі питання практики призначення судової експертизи : Постанова Пленуму Вищ. госп. суду України від 23 берез. 2012 р. // Право України. – 2012. – № 7. – С. 338–347.
13. МакБрайд Д. Європейська Конвенція з прав людини та кримінальний процес / Д. МакБрайд. – К. : К. І. С., 2010. – 576 с.
14. Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящиеся к Европейской конвенции о защите прав человека и основоположных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. / М. де Сальвіа. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 1072 с.
15. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2002. – № 2. – С. 70–71.
16. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2000. – № 1. – С. 99.
17. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верхов. Суду України № 2 від 12 черв. 2009 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09>.
18. Судова практика. Рішення в адміністративних справах // Вісн. Верхов. Суду України. – 2011. – № 1. – С. 20–21.
19. Рішення ЄСПЛ у справі «Яременко проти України» // Офіц. вісн. України. – 2009. – № 2. – С. 442–443.
20. Рішення ЄСПЛ у справі «Леонід Лазаренко проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>.
21. Рішення ЄСПЛ у справі «Бортнік проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua>.
22. Про безоплатну правову допомогу : Закон України № 3460-VI від 2 червня 2011 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.
23. Афанасьев Д. В. Особенности доказывания в Европейском суде по правам человека / Д. В. Афанасьев // Государство и право. – 2009. – № 1. – С. 123–133.
24. Рішення ЄСПЛ у справі «Жуковський проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua>.
25. Про посилення судового захисту прав та свобод людини і громадянина [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30 травня 1997 р. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_085.
26. Судова практика. Рішення у кримінальних справах // Вісн. Верхов. Суду України. – 2012. – № 2. – С. 14–17.
27. Судова практика. Рішення в адміністративних справах // Вісн. Верхов. Суду України. – 2010. – № 9. – С. 8–12.
28. Трубникова Т. В. Правила доказывания и принятия решений в уголовном процессе в механизме гарантирования каждому права на судебную защиту / Т. В. Трубникова // Вестн. Том. гос. ун-та. – 2012. – № 354. – С. 143–150.
29. Постановление ЕСПЧ по делу «Мирилашвили против России» // Бюл. Европ. суда по правам человека. – 2009. – № 4. – С. 22–23.
30. Рішення ЄСПЛ у справі «Корнев і Карпенко проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua>.
31. Словник синонімів української мови : [у 2 т.] / [за ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук]. – К. : Наук. думка, 1999. – Т. 1. – 1063 с.
32. Грозев Й. Право на справедливий суд в рамках Європейської конвенції о защите прав человека (статья 6) : руководство для юристов / Й. Грозев, Виткаукас Д. Шин Льюис-Энтони. – London : Lancaster House, 2008. – 95 с.
33. Султанов А. Р. О проблеме мотивированности судебных актов через призму Постановлений Европейского суда по правам человека [Електронний ресурс] / А. Р. Султанов // Арбитражное право. – 2007. – № 178 (1952). – 21 сент. – Режим доступу: <http://www.yurclub.ru>.
34. Лебедь К. А. Решения арбитражного суда / К. А. Лебедь. – М., 2005. – 116 с.

35. Викут М. А. Законность и обоснованность актов социалистического правосудия как главное условие выполнения задач гражданского судопроизводства / М. А. Викут // Цивилистические проблемы правового статуса личности в социалистическом обществе. – Саратов, 1982. – С. 120–127.
36. Рішення ЄСПЛ у справі «Делькур проти Бельгії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs>.
37. Рішення ЄСПЛ у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.
38. Про судові рішення у цивільній справі [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 14 від 18 груд. 2009 р. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

Стаття надійшла до редколегії 06.10.2014

Рабинович П., Ратушня Б. Общеетеоретические проблемы права на надлежащее доказывание в украинском судопроизводстве (в свете практики Страсбургского суда)

Статья посвящена исследованию надлежащего установления фактических обстоятельств дела в судебном правоприменении Украины и состояния соответствия этого процесса требованиям Европейского суда по правам человека к надлежащему доказыванию. Определены перспективные направления совершенствования процессуального законодательства в части судебного доказывания с целью приведения его в соответствие с требованиями прецедентной практики Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: надлежащее судебное доказывание, состязательный судебный процесс, равенство сторон, пригодность доказательств, мотивированность судебного решения.

Rabinovich P., Ratusna B. General Theoretical Problems of the Right to Adequate Proof in the Ukrainian Judicial System (in the Light of the Practice Court of Strasbourg)

This article studies the proper establishment of the actual circumstances of the case in Ukrainian court enforcement in accordance with the requirements of the European Court of Human Rights. There has been provided a strong analysis of the domestic compliance with the requirements of the ECHR on the implementation of the adversarial trial model, equality of opportunities for the parties to the proof date evidence on which the court enters the judgment and motivations. We consider each of these requirements in detail for the various types of domestic proceedings. It is noted that the state of compliances in Ukraine today is insufficient and does not correspond to the ECHR requirements. In particular, it is pointed out that the economic and administrative processes of the court may collect evidence on their own initiative, making these types of processes so to say less «competitive» if compared to the civil and criminal proceedings. The important drawback regarding the requirements of the arms equality in the evidence is the legal limitation of the number of persons being in a criminal defense case. Other kinds of process in the absence of the guaranteed legal aid do not vouch for the parties participating in the «fight» equality, which is a significant obstacle to the introduction of effective equality of the parties in evidence. In Ukraine the requirements are consistent with the positions of the ECHR lawfully, but in practice they do not always adhere to. The problems of judicial decisions motivation realization in Ukraine are as follows: 1) the lack of legislative provisions as requirements for the independent judgment in almost all the procedural codes (apart from the Criminal Procedural Code of Ukraine); 2) the shortcoming of the motivation scope and content in the practical enforcement. There have been stated the perspective directions of the national procedural law improvement regarding the legal proof according to the European standards.

To improve the situation the several points have been proposed: – to deprive the court of law of collecting the evidence on its own initiative in the economic and administrative processes;

– to modify Art. 45 of the Criminal Procedural Code of Ukraine «Defender» with the second paragraph stated in the following words: «Other experts in law, who are entitled by law to provide legal assistance in person or on behalf of a legal entity, can be perceived as the defenders. In cases and in the manners prescribed by this Code, the defender’s role can be given to the close relatives of the accused, convicted, acquitted, as well as his guardians or custodians»;

– to supplement the Procedural Code of Ukraine with such grounds for a decision cancellation as justification of decision with inapplicable evidence and improper judgment motivation;

– to reeve motivation as a separate requirement to secure the judgment in Art. 213 of the Civil Procedural Code of Ukraine, Art. 159 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine and Art. 83 (1) of the Commercial Procedure Code of Ukraine.

Keywords: appropriate judicial proving, adversarial judicial proceedings, applicability of evidence, suitability of evidence, reasoning of legal judgments.